

О. В. ЦВЕК

МОГИЛЬНИК СКІФСЬКОГО І САРМАТСЬКОГО ЧАСУ НА КЕРЧЕНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

Під час розкопок неолітичного поселення біля східної околиці с. Фронтове Ленінського району Кримської області в 1960 р.¹ був відкритий могильник скіфського і сарматського часу.

Могильник (рис. 1) займає ділянку на лівому високому березі безіменної річки, яка прорізає західний схил Парпачського гірського хребта. На площі 130 м² було виявлено 9 поховань (рис. 2).

Поховання № 1 відкрито в обрізі берега, на глибині 0,5 м. Збереглися на місці лише гомілкові кістки ніг та кістки стопи. Можна гадати, що кістяк лежав на спині, у витягнутому положенні, орієнтований головою на південний захід. Біля похованого зібрано кілька фрагментів слабо випаленої ліпної посудини, виготовленої з пористої глини з домішкою товчених черепашок.

Поховання № 2 виявлене на глибині 1,1 м. Зберігся весь кістяк, крім черепа. Похована доросла людина лежала на спині, у витягнутому положенні, головою на південний захід. Ліва рука трохи зігнута у лікті, ноги в колінах розсунуті, а ступні зсунуті. Біля правого плеча знайдено виріб з ніжки чорнолакового канфару. Кістки похованого слабо покращені червоною фарбою. Біля ліктя лівої руки лежало кілька кісток дитини та тварини.

Поховання № 3 відкрито на глибині 0,2 м. Цілком зруйноване. Від поховання збереглося лише кілька кісток.

Поховання № 4 (рис. 3). Могильна яма в плані мала овальну форму. Орієнтована з північного сходу на південний захід. Довжина ями — 1,75 м, ширина — 0,45 м. Дно знаходилось на глибині 1 м. Похований лежав на спині, у витягнутому положенні, головою на південний захід. Права рука притиснута до тулуба, ліва зігнута в лікті. Кістки рук покращені рожевою фарбою. На гомілковій кістці лівої ноги лежали тазова та стегнова кістки підлітка.

Поховання № 5 — дитяче (рис. 4). Могильна яма мала овальну в плані форму і була орієнтована із сходу на захід. Довжина її — 0,8 м, ширина — 0,31 м, глибина — 1,25 м. Кістяк дитини лежав на спині, головою на захід. Ноги були зігнуті колінами догори, які потім упали вліво. В ямі на різній глибині знайдені уламки ліпного посуду, аналогічного посуду з поховання № 1.

¹ Розкопки провадилися під керівництвом начальника загону Кримської першої експедиції Ю. Г. Колосова за участю автора.

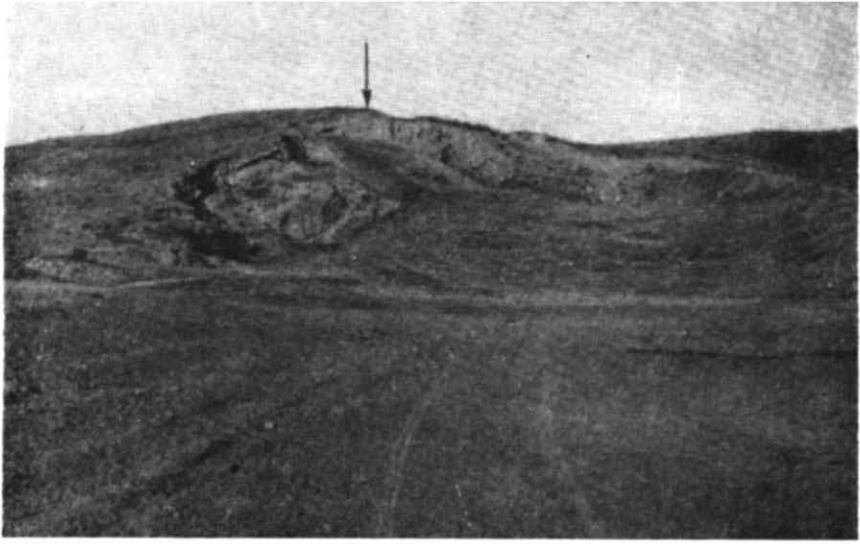

Рис. 1. Загальний вигляд могильника.

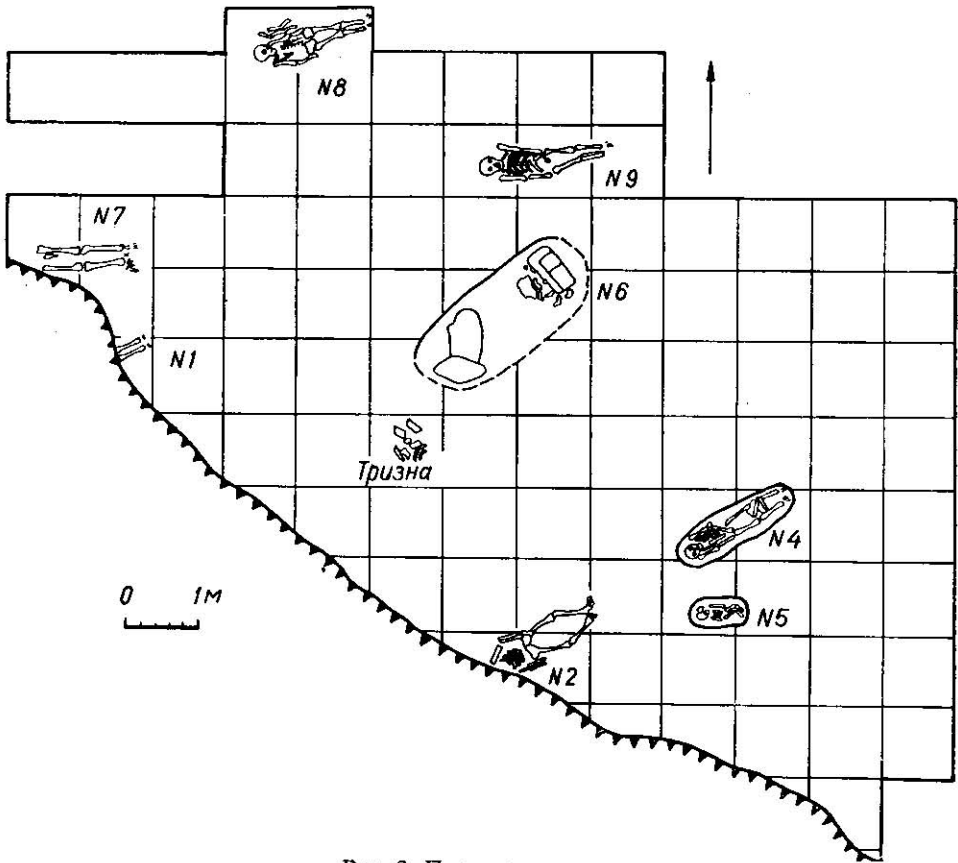

Рис. 2. План могильника:
1-9 — поховання.

Поховання № 6. На глибині 0,4 м від поверхні виявлена добре оброблена плита, яка стояла вертикально. Довжина плити — 0,64 м, ширина в нижній частині — 0,56 м, у верхній — 0,47 м, товщина — 0,46 м. Під цією плитою, на глибині 1,47 м лежала горизонтально друга плита. Довжина її — 0,8 м, ширина — 0,42 м. На відстані 0,2 м на південний схід від цих каменів, на глибині 1,55 м виявлені ще дві пли-

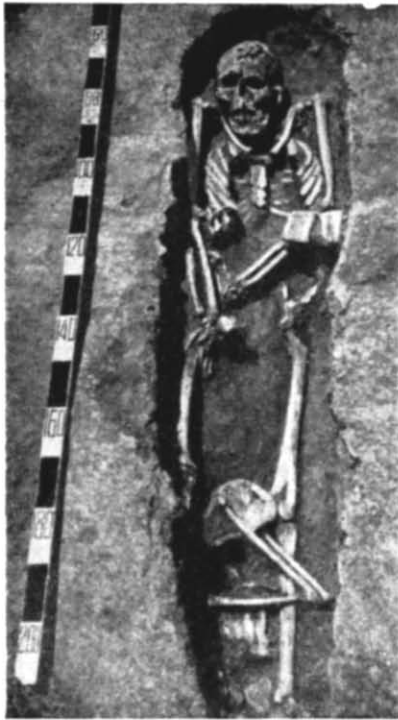

Рис. 3. Поховання № 4.

Рис. 4. Поховання № 5.

ти меншого розміру. Очевидно, ці чотири плити були закладкою поховання (рис. 5). Під плитами, на глибині 1,87 м знайдено кілька розкиданих кісток підлітка. Біля них лежали бронзова голка з вушком, уламок залізного предмета (рис. 6, 1), декілька намистин і бісер (6, 7). Біля однієї з плит стояв ліпний горщик (рис. 6, 10) з перепаленими кістками молодого півня².

На відстані 0,3 м на південний захід від цього поховання на глибині 1,27 м виявлено скупчення битого посуду (кружального та ліпного), серед якого знаходились кістки рогатої худоби та попіл. Кружальний посуд представлений трьома буролаковими чашами місцевого боспорського виробництва (рис. 6, 4—6)³ та бальзамарієм (рис. 6, 9). Серед ліпного посуду цікаві фрагменти дворучного глечика з опуклими боками (рис. 6, 11), які за формою і тістом подібні до глечиків з поселень біля сіл Семенівки, Мисівки⁴ та Ілурата⁵. Це скупчення, очевидно, являє собою тризну описаного поховання.

² Кістки визначені В. І. Бібіковою.

³ Л. Ф. Силантьєва. Краснолаковая керамика из раскопок Илурата. — МИА, № 85, М., 1958, стор. 283.

⁴ И. Т. Кругликова. Позднеаптические поселения Боспора на берегу Азовского моря. — СА, XXV, М., 1956, стор. 242, 247.

⁵ Е. Г. Кастанаян. Лепная керамика Илурата. — МИА, № 85, стор. 269, табл. II, 12; стор. 270, табл. III, 2.

Поховання № 7 зруйноване обвалом. Від кістяка залишилися кістки ніг, по положенню яких можна визначити, що похований лежав на спині, з протягнутими кінцівками, орієнтований головою на захід. Біля стегна лівої ноги знайдено уламок залізного меча.

Поховання № 8 (рис. 7) виявлене на глибині 1,1 м. Кістяк лежав на спині, у витягнутому положенні, головою на південний захід. Руки трохи зігнуті в ліктях. Біля лівого плеча лежало прясло, яке мало форму зрізаного конуса. Зроблене воно з добре промішаної гли-

Рис. 5. Кам'яна закладка над похованням № 6.

ни чорного кольору. Діаметр його — 2,5 см. Біля зап'ястя правої руки знаходилася кістяна пірамідальна підвіска з просвердлиною (рис. 6, 8). Поруч з лівою рукою лежало кілько кісток дитини та тварини.

Поховання № 9 (рис. 8) виявлене на глибині 1,34 м. Кістяк юнака лежав у витягнутому положенні, орієнтований головою на захід. Обидві руки притиснуті до тулуба. Ноги трохи зміщені вліво. Біля правої руки знаходилися окремі кістки дитини. На стегні правої ноги лежав залізний кинджал з брусковидним навершям. Вістря його зламане. Довжина частини, що збереглася, 0,41 м (рис. 6, 12). На стегновій і гомілковій кістках лівої ноги знаходилися три бронзових трилопатових наконечники стріл (рис. 6, 3).

На площі могильника знайдено бронзову фібулу (рис. 6, 2).

Описані вище поховання не одночасові. Їх можна розділити на дві хронологічні групи. До першої групи, яка датується скіфським часом, належать поховання № 2, 4, 7, 8, 9. До другої групи, яка відноситься до сарматського часу, належать поховання № 1, 5, 6.

Серед поховань скіфського часу більш раннім можна вважати поховання № 9. Стріли і кинджал, знайдені в ньому, добре відомі в пам'ятках V ст. до н. е.⁶ Ніжка чорнолакового канфару з поховання

⁶ К. Ф. Смирнов. Вооружение савроматов.— МИА, № 101, М., 1961, стор. 101; W. Ginters. Das Schwert der Scythen und Sarmaten in Südrussland, Berlin, 1928, стор. 27, табл. II; Н. И. Соколовский. Боспорские мечи.— МИА, № 33, М., 1954, стор. 133, рис. 4; В. М. Скуднов. Погребение с оружием из арханческого некрополя Ольвии.— ЗОАО, т. 1 (31), Одесса, 1960, стор. 62, рис. 2, 1, 2.

№ 2 відноситься до IV — початку III ст. до н. е. Прямих аналогій кістяній підвісці з поховання № 8 ми не знаємо. Але близькі по формі підвіски з агуту чи лігніту відомі в могильниках скіфського часу Північ-

Рис. 6. Інвентар з могильника біля с. Фронтове:

1 — бронзова голка і залізний предмет з поховання № 6; 2 — фібула, знайдена за межами поховань; 3 — бронзові стріли з поховання № 9; 4—6 — буролокові чаші з тризни поховання № 6; 7 — намистини з поховання № 6; 8 — кістяна підвіска з поховання № 8; 9 — бальзамарій з тризни поховання № 6; 10 — ліпний горщик з поховання № 6; 11 — ліпний горщик з тризни поховання № 6; 12 — меч з поховання № 9.

ного Кавказу⁷. Поховання № 4 безінвентарне. За однаковим з іншими похованнями цього часу обрядом (витягнене положення, південно-західна орієнтація) поховання № 4 також відносимо до скіфського часу.

⁷ А. А. Иессен, Б. Б. Пиотровский. Моздокский могильник, Л., 1940, стор. 18.

Цікавим в обряді вищезазначених поховань є жертвні кістки людини. В усіх похованнях цієї групи⁸ виявлені кістки людини, які не відносяться до основного кістяка; це кістки малої дитини чи підлітка, які лежать біля руки або ноги похованого. У двох випадках жертвні кістки перекривають основний кістяк. Іноді при похованнях разом з кіст-

Рис. 7. Поховання № 8.

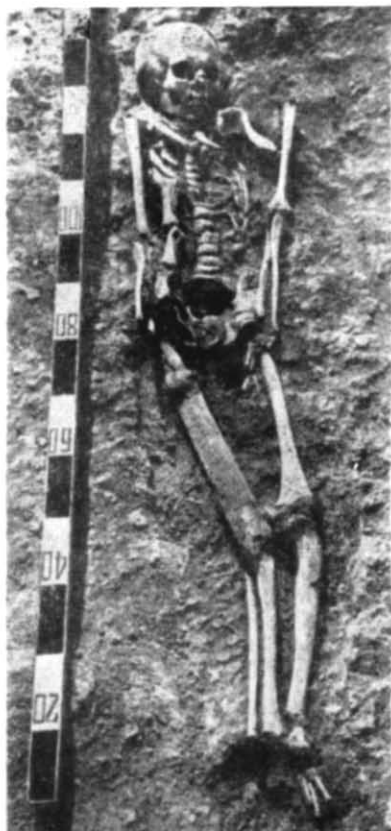

Рис. 8. Поховання № 9.

ками людини зустрічаються кістки тварин (поховання № 2, 8). В похованні № 9 були знайдені тільки кістки тварин.

Відсутність певного анатомічного порядку в положенні людських кісток, змішаність їх з кістками тварин дає змогу припустити, що ми тут маємо справу з своєрідним обрядом поховання.

Кружальний посуд з поховання № 6 знаходить аналогії серед поселень II ст. н. е. на Боспорі. До цього ж часу відноситься і ліпна кераміка з поховань № 1 та 6. Подібний посуд відомий на поселеннях біля сіл Семенівки, Мисовки⁹ та на інших пам'ятках цього часу Керченського півострова. Це дозволяє пов'язувати поховання другої групи з синхронними поселеннями Керченського півострова.

Дуже цікаво, що під час розвідок В. Д. Блаватського і Д. Б. Шелова¹⁰ на Керченському півострові на південній околиці с. Фронтове

⁸ Крім поховань № 7 і 9.

⁹ И. Т. Кругликова. Позднеантичные поселения Боспора на берегу Азовского моря.—СА, XXV, М., 1956, стор. 246, 255.

¹⁰ В. Д. Блаватский и Д. Б. Шелов. Разведки на Керченском полуострове.—КСИИМК, вып. 58, М., 1955, стор. 100.

було виявлене поселення I—II ст. н. е. Можна припустити, що тут жили люди, які залишили другу групу поховань.

Могильник розкопаний не повністю. Шурфи, закладені на схід від основного розкопу, дали матеріал IV ст. до н. е., який дозволяє сподіватись, що могильник займає більш велику площу.

Історичний розвиток населення Керченського півострова стверджує наше припущення про два етапи існування могильника. Наприкінці III та у II ст. до н. е. європейська частина Боспора переживає серйозні потрясіння, що були наслідком переміщення в Причорномор'я сарматських племен та деяких подій політичної історії. В I ст. н. е. виникають нові поселення, з якими, очевидно, і можна пов'язати поховання другого хронологічного етапу могильника. В цей час місцеве населення півострова підтримує тісні зв'язки з містами Боспора, про що свідчать знахідки боспорської кераміки в похованнях другої групи.

Про місцеві племена Керченського півострова часу існування Фронтівського могильника, а особливо V—IV ст. до н. е. відомо ще дуже мало. Наступні дослідження могильника можуть дати цікавий матеріал для вивчення історії цих племен та властивих їм поховальних обрядів.

Е. В. ЦВЕК

МОГИЛЬНИК СКИФСКОГО И САРМАТСКОГО ВРЕМЕНИ НА КЕРЧЕНСКОМ ПОЛУОСТРОВЕ

Резюме

Во время раскопок неолитического поселения у с. Фронтное Ленинского района Крымской области в 1960 г. был обнаружен могильник скифского и сарматского времени. На площади 130 м² обнаружено 9 погребений.

К скифскому времени относятся пять погребений. Для них характерным является вытянутое положение скелетов с западной или юго-западной ориентацией. Особый интерес в обряде составляют жертвенные кости человека. Бронзовые наконечники стрел, железный меч, греческая посуда датируют погребения V—III вв. до н. э.

К сарматскому времени (II—III вв. н. э.) относится 3 погребения. Найденная при погребенных керамика (кружальная и лепная) находит ближайшие аналогии среди сосудов из поселений II в. н. э. Керченского полуострова (Мысовка, Семеновка и др.).

Могильник, очевидно, принадлежал местному населению, находящемуся в тесных контактах с Боспорским царством.